

IRODALMI SZEMLE.

Mátyás király Emlékkönyv.

Szerkesztette *Dr. Márki Sándor*, Budapest. Kolozsvár sz. kir. város hozzájárulásával kiadja az Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársulat 1902.

Egész tudós s művész gárda, élén gondos szerkesztővel, vállalkozott, hogy történelmünk letűnt napjának szétszórt sugarait „viribus unitis“ kérébe gyűjtse s ezzel árasztójuk fényét felidézze, teremtéseinek, áldásának, munkája eredményeinek s hatásának kimutatásával alakját meg-elevenítse „a nemzet közérületének felbuzdítása végett“. Sulyos vállalkozás! Mert a mint Jókai mondja, az Emlékkönyv előtti óda kezdő szakaszában:

Leáldozott napot felhozni az égre,
Lobbanó villámot vetni festett képre,
Csillagvilág közül vezérfényt kinézni:
Könnyebb, mint Hunyady Mátyást felidézni.

Mégis e könyv a régi anyag gazdag egybeállításával, a szorgalmas kutatás s mélyreható elemzés új eredményeivel nem méltatlan emléke Hollós Mátyásnak. Hogy az Előszó szavaival éljünk, valóban „írói friss koszorúkkal növelik Mátyás király babérait“.

Hegedüs Sándor „Mátyás király emléke“ nyitja meg a tanulmányok sorát. Ő méltatja legelőbb Mátyás dicsőségének nagyságát, mely annyi sulyos viszony között áldozatot nem ismerve, „a magyar államot nagygyá, állandóan erőssé, fejlődésre képessé tudta tenni“. Mert koráig Magyarország fenntartó erőt különböző hatások nagyon megviselték.

Kövéri László értekezik e hatásokról éles vizsgálódással.

A keresztyénség felvételével együtt átvettük ugyan a nyugati államszervezetet, de faji sajátságaink nem engedtek mindenben ahhoz alkalmazkodni. Ezért szállka voltunk nyugat szemében, holott már az egyház érvényre juttatta hatalmát minden vonalon. E hatalmának döntő befolyást akart szerezni nálunk is. S mert ez akarata szerint nem sikerült, megrontásunkra az eszközökben nem volt válogatós. Világi feje, a római császár már Szent István óta küzdött, hogy fundummá tegyen. Hozzá még mongol verte, török dulta e népet. Már-már oda jutott, hogy ellenségei utolsó óráját vélték kondulni.

De íme a törekvő vajda még egyszer felidézi a nemzet ősi erényeit. A trónon követi fia s „dicső pályával“ merészen, diadalmasan nyakát szegi azok törekvéseinek.

Új világok az ismeretlenség ködéből szoktak születni. Mátyás, e mi világunk, — a mint ezt Karácsonyi János „Mátyás király ősei“-ről írott szép tanulmányából is láthatjuk — nem onnan jött. Apját férfi korában írt dicső pályájából ki ne ismerné?! Bátyja „vitézek vitéze“. S már nagyatyja is, Hunyadi I. Vajk 1409-ben „udvari vitéz“ (Emlk. 10 l.), kit Nádasdy László alvajda levelében barátjának szólít.

Karácsonyi adatok híján fennebb ugyan nem vihette a családfát, azonban igazán mondja, hogy „I. Mátyás így is büszkén hivatkozhatott őseire s nem kellett hamis genealogiához folyamodnia“. (Emlk. 17. l.)

Ez ősök emléke s az örökölt dicsőség hathatósan hozzájárulhattak, hogy ama légkörben fényes tehetségével hatalmas egyénisége „kivételes teljességben s harmoniában“ kifejlődhessék. (Fraknoi: Mátyás egyénisége Emlk. 18. l.)

Mint gyermek önérzetes, daczos természetű. Fogságában őreinek, kik „magyar királyának“ csufolták, merészen odavágja: „Várjatok majd még a ti királyatok leszek“. (Emlk. 19.) Az is lett!

Mint király határozott, hadban rettenthetetlen, tanácsban bölcs, elhatározásában kérlelhetetlen, de a hol engedékenységének szükségét látta, bámulatra méltóan hajlékony. „Egyéni jelleme egyaránt nyilatkozott magánéletében is“. (Fraknoi: Emlk. 25.) Nagyságának alapját a szülőház mély vallásosságában s erkölcsösségében szerezte. Kiválóságának igazi mértéke a nép lelkéből kitörülhetetlen emléke. Benedek Elek mondja el a néphez való viszonyát. Mekkora szeretettel vette körül e nép nagy királyát! Pedig Mátyás nem kímélte az adótól. Messzemenő tervei sok áldozatot kívántak. Elődjeitől nem örökölt „tele kincstárt s jó hadserget“, magának kellett tehát teremtenie mindent. (Emlk. 41.) Sok háborut folytatott. Erre állandó hadsereg kellett. Szervezett is magának olyan haderőt, hogy korábban nem mérkőzhetett vele egy állam ereje sem. (Kiss Lajos: Mátyás hadserege.)

S miként itt éles érzéke ki tudta választani a legalkalmasabb erőket, úgy cselekszik a törvény alkotásban is. A legtapasztaltabbak, legjártaabbak tanácsát fogadja csak.

Törvényeiben magyar szíve nem tagadja meg magát. Marczali „Mátyás és alkotmányunk fejlődése“ című tanulmányában a nagy király törvényalkotásait tárgyalja. Alkotmányunk tovább fejlesztésében „igazi magyar hagyományt karol fel a nagy király, midőn az oligarchiával szemben a megyét, a köznemességet állítja sorompóba“.

Mátyás vezérlő csillaga az igazságosság. Ez oldaláról világítja meg Andrassy Gyula gr. szép cikke. (Emlk. 65-71.) Csánki Dezső pénzügyeit ismerteti. Mátyás korában tisztán a királyon „állott, hogy fényes udvart tartson“. A jövedelem főrészt az adó tette. De Mátyás

az adózás mellett ismerte azokat a gazdag jövedelem forrásokat is, melyek árán fényes udvart tarthatott s magas ideáljait megvalósíthatta.

Nyugati politikájával a római császárságot czélozta, ámbar Frigyes-sel folytatott egyenletlenkedéseire első bonczolója, Zrinyi Miklós gr. elég okot talált már az „elmék hasonlatlanságában“. „Ugyanis német és magyar fő sohasem lehet egy fő.“ (Emlk. 80.)

Említett czéljának lehet tulajdonítani, hogy legfőbb figyelmét külpolitikájában nem kelet képezte. Azonban már uralkodása elején felismerte, hogy az oláhországi vajdaságok megvédésével Magyarországnak emel védőbástyákat. II. Piussal s Perzsia fejedelmével folytatott tárgyalásaival pedig egyenesen a keletről fenyegető legnagyobb veszély megtörését akarta. (Gr. Kuun Géza: Mátyás keleti politikája. Emlk. 89.)

Márki Sándor tanulmányából mint legügyesebb diplomatát ismerjük meg Mátyást, ki csak azért kaczerkodik Iván orosz czárral, hogy egyfelől Kázmér lengyel király erejét lekösse, másfelől azonban a vajdaságokkal szemben Magyarország közjogi helyzetét akarja biztosítani. Kár, hogy e téren a diplomáciai diadalnál tovább nem jutott. (Jancsó Benedek: Emlk. 99.)

Mátyást a pápasághoz benső viszony köti. Áldásy Antal és Pór Antal írtak részletesen e viszonyról. Ez is apai örökség s ő ápolta kegyelettel. A török elleni közös gyűlöletben, czéljukban egyeztek s csak II. Pius hirtelen halála okozta, hogy együttes erővel nem mehettek a török ellen. Azonban a legbensőbb viszony sem korlátozta, mikor a szent szék a magyar király kegyúri jogait akarta csorbítani, hogy hatalmas tiltakozó szavát hallassa.

A nagy királynak azonban mégis volt egy gyengéje. A mint Fraknoi egyénisége tárgyalásánál mondja: gyenge férj volt. (Emlk. 26.) Kétszeri özvegységre jutás után 13 évvel nőül veszi a nápolyi király leányát, Beatrixot s további uralkodásában akkora befolyást juttat neki, mely egészen meglepő. Kétségtelen, hogy e házasság után az olasz renaissance hozzáuk áramlása közvetlenebb, hatalmasabb volt. A királyné „személye, vonzó tulajdonságai“ mellett szellemével is hatott Mátyásra. (Emlk. 129.) Mégis tán e házasság nem volt akkora nagy áldás. E frigy következeiseiben inkább káros, mint hasznos volt. Igaza van a magyarok sententiájával Zrinyinek: „messze komaságot, közel házasságot kell keresni“. (Emlk. 79.)

Ha neje által kapta is meg Mátyás szelleme a renaissance ápolásában az igazi irányt, a mint maga Müntz Eugene is elismeri: „a király törekvései és vállalkozásai szélesebb látókörűek voltak és messze fölötte állottak a felesége és unokaöcsese, Ipoly bibornok műkedveltségének.“ (Mátyás és a renaissance. Emlk. 150.)

E nyilatkozaton kívül gazdag tartalma mellett egyéb tekintetben is nevezetes a tudós franczia ezikke. Három kéziratot említ meg,

„melyek kikerülték a Corvina-kutatók figyelmét“. Az egyik Lord Laicesterek könyvtárában van Holkhamban; egy XV. századbeli evangelium. A másik kettő Cheltenhamban van, sir Thomas Phillips könyvtárában. Liber de Habitu Virginis ez egyik Caecilius Cyprianustól; a másik Titus Livius könyve: De secundo bello Punico.

Három eddig ismeretlen könyv abból a nagyszerű könyvtárból, mely a „harmadik nagy s az első nyilvános renaissance-könyvtár“. (Emlk. 161.) E könyvtárról Erdélyi Pál értekezett. Előadásában meggyőzően bizonyította be az olasz felfogással szemben, hogy Mátyás e könyvtár alapját jóval 1476. előtt vetette meg. Hogy bőkezűsége milyen arányban gyarapította, eléggé bizonyítja az olasz fejedelmek panaszkodása, mely szerint Mátyás könyvszedőivel s aranyaival annyira elárasztotta az olasz könyvpiacot, hogy ők alig juthattak hozzá. Nem is lehetett ez másképp annál a királynál, kinek classicus műveltsége oly mélyen gyökeredzett, s kinek reggel párnája alatt gyakorta Curtius, Livius s mások munkáit találták. (Emlk. 168.)

Csodálkozhatunk-e aztán, ha az első magyarországi nyomda felállítása is az ő uralkodása alatt történik? Helyesen járt el Dézsi Lajos, mikor a nyomdászat tárgyalásánál Fraknóinak az első nyomda felállítójára vonatkozó új s világosan megokolt adatát fogadta el.

E szerint Karai László budai prépost, s nem Geréb László, — mint a hogy még a nagy Beöthy irod. tört. II. kiadásában is áll, — hívja be 1471. körül Hess Andrást. (Emlk. 170.) Hess nyomdája rövid életű volt, de nyomon követték a könyvkereskedők. Nagy szükség volt rájuk az iskolák fellendítésével. Mátyás e nemű ténykedését s az iskolák szervezetét Békefi Remig Mátyás az Emlk. 171—178. II.

A humanista fejedelem jól ismerte az iskolák jelentőségét, sulyát s buzgón fáradozott az alsóbb iskolák fejlesztésén. Az egyetemi oktatás emelésére pedig 1465. jun. 1-én a pápa engedélyét kérte egy egyetem felállítására. (Emlk. 175.)

Mint a jó atyának gondja, úgy kísérte éber figyelme a művelődés egyes organumainak életét. Lépéseket tett az egyházas szellem fokozására s gondoskodott, hogy az elárvult szerzetek ügye jó rendbe hozassék. Különösen a ciszterciek érdekében tett sokat. E szerzet a Mátyás korában a züllés szélén állott. Hogy új életre kelt, egyenesen az ő gondoskodásának köszönhetette. (Békefi: Mátyás és a ciszterciek.)

Mindez intézkedéseiben Mátyást jó szellemén kívül nagy szellemek is sugalmazták, kiknek forgatására uralkodói gondja között is tudott időt szakítani. Egy fennmaradt Corvin példány a mellett tanúsodik, hogy Dantét is ismerte. A „Curiával szemben tanúsított határozott magatartásában“ meg a legnagyobb valószínűség szerint épen Dante De Monarchiája vezette. (Cs. Papp József: Mátyás és Dante.)

Természetes tehát, hogy az ilyen királyt a hír hamar szárnyára vette. Dicsősége, bölcsessége s erényei kora hőségé avatták. (Emlk.

192.) Épen költők lantjára való volt. Zengte is egész sereg humanista költő nagyságát. Hegedüs István ismertette a latin költőket, kik Mátyást megénekelték. Műveiből egyes részeket kitűnő fordításban is bemutatott. E magasztalásokból kitűnik, „hogyan az „éhes“ költő jutalmat, kitüntetést áhit; de nemzeti elfogultság nélkül érezhetjük azt a fényt, azt a bűvös hatalmat is, mely Mátyást e korszak hőségévé, legpregnansabb kifejezőjévé tette“. (Emlk. 192.)

Nemzeti költészetünk állapotáról Szilády Áron írt gyönyörűen. Sajnos, Mátyás-kori nemzeti költészetünk virágait a divatos latin költészet fája elölte, elborította. Pedig fejlődését maga is kegyelettel ápolta. Az olasz származású királyné sokban megváltoztatta a királyi udvar életét. Egyben azonban nem! Mert a mint Galeotti feljegyzí: „asztal felett a hősök tetteit honi nyelven lant kíséretében éneklék“. (Emlk. 206.)

Ha egyéb bizonyosság nem maradt volna Mátyás korabeli költészetünkről, ez is elég hathatósan szólana mellette. De, bár fájdalom, kevés az, a mivel ezen kívül dicsekedhetünk: csupán egynehány töredék, a Budai Simon, Csicsery András neve s Gabriel ille Hungarus cantilénájának emléke beszédesen hirdetik nemzeti költészetünk virágzását, melynek főtárgya épen a nagy király s vitézi tettei voltak. (Emlk. 226.) Hiszen dicső alakja újabbkori költészetünk képviselőinek lelkét is sokszor ihlette. (Versényi György: Mátyás király a magyar költészetben.) A korabeli nyelvemlékeink az uralkodó latin költészet sorvasztó, bénító hatását sanylik. „Nyelvükre nézve messze maradtak a nép természetes, egyszerű, de tartalmas és szép nyelvétől s az előkelők beszédétől“. (Emlk. 226.)

Szokása a népnek, hogy népszerű, kedvelt nagyjait leszállítja, beviszi a maga körébe. Olyan közvetlen, naiv szeretettel egy uralkodóját sem öleli keblére s szerepelteti, mint Mátyást. Nemcsak maga terem számára neki való szerepeket, hanem az idegen történetek idegen alakját eldobja s helyébe az ő kedveltjét teszi. A Mátyásról szájról-szájra járt történetekben különösen tapasztalhatni ezt a jelenséget, mint ezt Binder Jenő: „A czinkotai kántor és rokonságai“ ban látjuk.

Kiválóságaiért kitüntetett kedveltje a népnek. Ajkára veszi, magasztalja, becézgeti; meg-megtréfálja — de mindig szereti. (Emlk. 227.)

Teszi ezt saját népe s idegen is. Sőt a krajnai népköltészetben olyan gazdag mondanakör veszi körül „a legigazságosabb királyt“, hogy a mi népköltészetünk messze mögötte marad. (Mátyás király a krajnai népköltészetben; Prém József.)

Mátyás személyével történetíróink közül először Bonfini foglalkozott. Felfogását Zsilinszky Mihály ismertette. Bonfini idegen s udvari ember létére sem a nemzet történetében, sem Mátyás személyiségének megítélésében tárgyilagos nem lehetett. Mert az „itt ott használt szigorúbb ítélet csak művészi hatás kedvéért van használva“, hogy

azután szabadon árasztthassa „a dicsőítő és hízegő kifejezéseket“.
(Emlk. 244.)

Bonfini a protestans kor felvilágosodott gyermeke, Heltai átültette nemzeti nyelvre. Róla Török István írt. Heltai éles ítéletével leszállította a humanista történetíró magasztalásait s mégis kellő elismeréssel tárgyilagosabban ítélte. E mellett feljegyzéseiben megőrzött sok érdekes dolgot. Így neki köszönhetjük azt a népmondát is, mely Hunyadi Jánost Zsigmond királytól származtatja, s a „gyűrűs holló“ mondáját is. (Emlk. 246.) Mindkettő a XVI. sz. elbeszélői között több feldolgozóra talált s így közvetve hozzájárult nyelvünk pallérozásához s a nemzeti érzés ébrentartásához.

Ennek felsekmentését akarta Zrínyi Miklós gróf is, mikor az „1655-ik országgyűlésről háborogva s kedvetlenül tért meg csáktornyai várába“ s Mátyás dicső alakjához fordult. (Emlk. 252.) Ez alak felelevenítésével, a nemzeti királyság dicsőítésével akart nemzetére hatni. Mi sem tünteti fel ennél jobban Mátyás nagyságát. Vagy a hogy Zrínyi munkájáról írt tanulmányában a halhatatlan költő, hadvezér s államférfi nagyságának megrajzolása után szépen mondja Széchy Károly: „S ennek a Zrínyi Miklósnak eszménye és példája Mátyás király volt. Mekkora lehetett akkor Mátyás? Lehet-e nagyságának megkapóbb, szinte megdöbbentőbb mértéke?!“ (Emlk. 251.)

De nemcsak Zrínyi, egész Európában ismerték nagyságát s így a képzőművészetnek egyik kedvelt alakja lett. Századokon át festik, alakítják elterjedt aranypénzeiről. Egy Rubens méltatta esetére! Ferenci Zoltán állította egybe nagy tudással, műértelemmel, hogy a képzőművészet képviselői a különböző nemzeteknél milyenek képelték.

Pasteiner Gyula az építészetről értekezett. E szerint a XV. sz. végén Magyarországon a renaissance-művészet első korszakát élte. (Emlk. 266.) Mátyás a budai, visegrádi királyi paloták nagyszabású építkezéseivel ennek is hozzájárult fejlődéséhez. Itt jobban meghonosította, keletre példát adott.

A korából fennmaradt másnemű emlék az „Erdélyi Múzeum-Egylet“ érem- és régiségtárában kevés van. De ez a kevés is elég volt arra, hogy Pósta Béla az egyes részeknek igazi rendeltetését megállapítsa,

Szülőházáról Szádeczky Lajos írt. E házról úgy tudtuk eddig, hogy Mátyás születésekor szász ember tulajdona volt: Szádeczky a házat adómentesítő oklevél alapján egyébről győz meg bennünket. Éles vizsgálódásával, az oklevél szövegébe való mély belepillantásával véglegesen bebizonyította, hogy e ház Mátyás születésekor nem a szász Kolb Istváné, hanem a magyar Méhffy Jakabé volt. Tehát Mátyás magyar ember házában született.

Ennyi, a mit elmondani akartunk. Ha még hozzáadjuk, hogy Laukó Albert szép földrajzi tanulmányban ismertette Európát Mátyás

korában, két cikkben pedig „A kolozsvári Mátyás szobor története s Kolozsvár kegyelele Mátyás iránt“ van elmondva, nagyjában pedzettük az „Emlékkönyv“ tartalmát.

Az egész egybeállítására Márki Sándor gondos szerkesztését dicséri, a szöveg közötti képek pedig a közreműködő művészek buzgalma mellett a kiadó derékségét.

E könyv tartalmának gazdagsága, fejtegetéseinek mélysége, előadásának szépsége nagy arányokban domborítják ki Mátyás alakját. Szellemét közvetlen közelünkben érezzük s hatása alatt önkénytelenül Kemény János fejedelem szavaival kiáltunk fel:

„Óh vajha remélhető volna valaha más!
Óh vajha avagy ne született volna, avagy
Örökké élt volna!“

Egyiket mégis kihagyjuk és sorsunkat áldjuk, hogy nekünk adta őt!

Szász Ferencz.

Szamosújvár szab. kir. város monographiája 1700—1900.

A városi teljes levéltár és más kútforrások felhasználásával írta *Szongott Kristóf*, állangymnásiumi tanár, az „Armenia“ szerkesztője. *Első kötet. Sz.-Ujvárt, Todorán Endre „Aurora“* könyvnyomdája. 1901. 8°. VIII + 435 l. — *Második kötet.* U. ott. 1901. 8°. 571 l. — *Harmadik kötet.* U. ott. 1901. 8° 272 l.

Szamosújvár, ezen régi örmény város kétszáz éves történetét, érdekes szokásaival, erkölcsi felfogásával olvashatjuk e három kötetből, melyeket a szerző egykori hiteles feljegyzésekből, elsárgult foliánsokról tár elénk.

Az *első kötetben* az általános rész foglaltatik. Az első részben elmondja a vár történetét, mely kezdetben Gerlahida, Gerla nevek alatt szerepel; a szamosújvári várról ezen a néven Martinuzzi idejétől kezdve emlékeznek meg a történetírók. Érdekes fejezet a szamosújvári kir. országos fegyintézet múltjáról szóló, melyben a szerző személyre veszi a börtön-intézet belső életét is. Az örmények vázlatos történetének elbeszélése után áttér munkájának tulajdonképen fő tárgyára, magának a városnak történelmére, megalakulásától napjainkig.

A város alapítása I. Lipót korára esik; III. Károly alatt nevezetes mozzanat a beszercei örmények betelepődése Szamosújvárra, Mária Terézia korában az egyes családok nemesítése; II. József alatt Szamosújvár a szabad királyi városok sorába emelkedik (1786.), mely kiváltság ezen városnak is megadta a követségi jogot. A kötet második részében a város történetének önálló részleteivel foglalkozik a szerző. Így leírja a szervezését, határait, címérét, jövedelmét, elsorolja a „szamosújvári örmény compania“ főbíráit, polgármestereit; bemutatja az első tanácsot határozatainak ismertetésével, majd annak felosztása